

[1589] *In materna lingua. De Latynsk/Aldfryske oarkonde út 1329: emendearre tekst, oersetting en ynhâldlik kommintaar**

Oebele Vries

Zusammenfassung. Gegenstand dieser Untersuchung ist eine teilweise lateinisch und teilweise altfriesisch abgefasste Urkunde d.J. 1329, die, infolge ihrer dürftigen Überlieferung – in Form einer lediglich im Druck erhaltenen, stark fehlerhaften Abschrift – bislang kaum erforscht wurde. Erstes Anliegen ist die Emendierung des Textes, an der sich eine auf dem emendierten Text basierende Übersetzung anschließt. Hauptanliegen des Aufsatzes ist die Erforschung von Formbesonderheiten und Rechtsinhalt der Urkunde. Die auffälligste Formbesonderheit stellt wohl die ganz eigentümliche Gestaltung der Präambel (‘Arenga’) – mit Begründung des Sprachenwechsels statt, wie üblich, der Notwendigkeit der Verschriftlichung der Rechtshandlung – dar, was zusätzlich ein interessantes Licht auf die Entstehung des Textes wirft. Der Rechtsinhalt bezieht sich auf einen Schiedsspruch, mit dem eine Fehde beendet wird. Mit einer ausführlichen Analyse dieses Schiedsspruches schließt der Aufsatz ab.

1. Ynlieding

De earste tekst dy’t men tsjinkomt yn it yn 1927 ferskynde foarste diel fan Sipma syn *Oudfriesche Oorkonden*, is in skiedsrjochterlike útspraak (baer) út it jier 1329.¹ It stik hat in soarte fan eareplak yn de Fryske taalskiednis takend krige as de earste – of better formulearre: âldst oerlevere – Aldfryske oarkonde.² Wat lykwols fuortdaalk opfalt is dat it om in oarkonde giet dy’t mar foar in part yn it Aldfrysk skreaun is, want begjin en ein binne yn it Latyn. As it derop oankomt, is dit dus net in echt Aldfryske, mar in twatalige oarkonde.

Beskiedend foar it rjochtskrêftich wêzen fan in oarkonde binne it formule-eftige ynliedende en ôfslutende part (‘protokol’ en ‘eschatokol’) en de oan it ôfslutende part foarôfgeande sigeloankundiging (*corroboratio*). It stik

---

* Ik tankje mr. Hein Walsweer foar syn kritysk kommintaar, dêr’t ik op inkelde punten tige baat by hân ha.

1. P. Sipma, *Oudfriesche Oorkonden* [= O], 3 dln. (‘s-Gravenhage 1927-1941) I 1.

2. Ferl. H.T.J. Miedema, ‘Namen en latinisering in de eerste oudfriesche oorkonde’, *Naamkunde* 8 (1976) 68-86.

dêrtuskenyn ('kontekst'), dêr't it yn giet om de rjochtsynhâld fan de oarkonde, is net bûn oan formules.³ Bliken docht dat krekt de formule-eftige stikken fan dizze oarkonde yn it Latyn skreaun binne.

Dat dizze oarkonde net folslein yn it Latyn steld is, mar dat dêr ek it Frysk yn brûkt wurdt, is bysûnder. It is nammentlik sa dat it Frysk yn Westerlauwersk Fryslân pas om 1370 hinne, dus foech fjirtich jier letter, trochbrekt as oarkondetaal.⁴ It sil dan ek gjin tafal wêze dat de taaloergong of, faaks better sein, it brûken fan it Frysk – hjirre oantsjut as *materna lingua*, 'memmetaal' – yn it 'protokol' fan dit stik útdruklik ferantwurde wurdt. Dat tsjut der ommers op dat dy sjoen wurde moat as in ôfwiking fan de normaliteit.

Der kin ek noch in oare bysûnderheid fan dizze oarkonde neamd wurde. Dit is nammentlik de âldst oerlevere 'privee-oarkonde' – in net troch de wrâldske of tsjerklike oerheid útfurdige oarkonde – út Westerlauwersk Fryslân.⁵

Ut it foargeande docht wol bliken dat wy in yntrigearjende tekst foar ús ha. Namste opmerkliker is it dan ek dat de ynhâld fan dizze oarkonde noch nea besprutsen is, teminsten net yn syn hiele hear en fear.⁶ De reden dêrfan is sûnder mis dat wy te krijen ha mei in uterst lestige tekst, wat earst en meast komt troch de bûtengewoan breklike oerlevering. Dit stik is nammentlik allinnich ta ús kommen yn de foarm fan in – yn it saneamde Tabli-

---

3. Formeel heart ek de *corroboratio* noch ta de kontekst.

4. O. Vries, "Naar ploeg en koestal vluchtte uw taal". *De verdringing van het Fries als schrijftaal door het Nederlands (tot 1580)* (Ljouwert/Leeuwarden 1993) 66-67.

5. *Ibidem*, 58.

6. Undersiken nei of opmerkingen oer – almeast lytse – dielaspekten fan dizze oarkonde (neist Miedema syn yn noat 2 neamd artikel): J.C. Tjessinga, 'Antiquus districtus', *It Beaken* 6 (1944) 4-11, ald. 10; J.J. Spahr van der Hoek, 'Rjochtskiednis', yn: *Baerde-radiel. In geakunde* (Drachten 1957) 155-176, ald. 156; M. Oosterhout, 'Ta it forstean fan de Aldfryske oarkonden. 11. *Deken, Dekin, Dekken*', *Us Wurk* 11 (1962) 30-34; N.E. Algra, 'Het register 'Oistvrieslant'', *Us Wurk* 14 (1965) 25-42, ald. 29; B. Looper, "'Ta in better begryp'. Latyn en folkstaal yn de oarkonden út de Fryske lannen tusken Fly en Wezer, 1200-1400', *It Beaken* 46 (1984) 1-14, ald. 5-6; R.H. Bremmer Jr, *Hir is eskripen. Lezen en schrijven in de Friese landen rond 1300* (Hilversum – Leeuwarden 2004) 74; P.N. Noomen, *De stinzen in middeleeuws Friesland. Een voorlopige inventarisatie* (Hilversum 2009) 379 (appendix); Ph. Breuker, *De Greidhoeke. Lân en minsken fan 800 oant 1800 en letter* (Ljouwert 2012) 250-251; R.H. Bremmer Jr, 'Isolation or Network: Arengas and Colophon Verse in Frisian Manuscripts around 1300', yn: A. Conti, O. Da Rold & Ph. Shaw (eds.), *Writing Europe, 500-1450. Texts and Contexts* (Cambridge 2015) 83-100, ald. 93-94.

num fan Schotanus ôfprinte – striemin ôfskrift út de santjinde iuw.⁷ Der moat yn de ús oerlevere tekst dus earst omraak emendearre wurde alear't der wat bestekliks oer de ynhâld te sizzen falt.

Oant no ta hat ien persoan him oan it emendearjen fan de tekst weage: Meinte Oosterhout. Hoe trochkrûpt ek yn de Aldfryske oarkonden, hy koe dochs net alle problemen oplosse. Dêrom sil er de troch him emendearre en dêrnei – sa goed as it gie – oersette tekst inkeld mar oerbrocht ha op in stinsel, dat er oan fakgenoaten foarlizze koe.⁸ Ien fan dy fakgenoaten wie H.T.J. (Hindrik) Miedema. Dy hat nei Oosterhout syn dea de emendearre tekst, oanfolle mei ferbetteringen fan syn eigen hân (dy't inkeld ortografysk fan aard binne en dêrtroch foar it begripen fan de ynhâld net folle wearde ha), publisearre as bylage by in nammekundich artikel.⁹ Oosterhout syn oersetting – yn it Nederlânsk – fan de troch him emendearre tekst hat Miedema net mei útjûn.

Hjirre sil no – hast in iuw nei Sipma syn edysje – besocht wurde om de oarkonde ek noch fierder te emendearjen en dan op 'e nij wer oer te setten. Dêrnei folget in besprek fan de ynhâld.

2. Nije emendearre tekst en oersetting

De basistekst foar de no folgjende nije emendearre tekst is de ôfdruk yn it Tablinum, mar mei ferfanging fan de skeane streken troch komma's (lykas ek yn Sipma syn edysje). De emendaasjes binne fet ôfprinte. Binne se boppedat kursivearre, dan binne dat Oosterhout sines. As se net kursivearre binne, dan komme se fan my. Inkelde fan Oosterhout syn emendaasjes ha ik net oernommen. Yn it plak dêrfan jou ik nije. De troch emendaasjes ferfongen wurden of tekstfragminten wurde opjûn tusken fjouwerkante heakken, foarôfgien troch de namme Schotanus. Binne se net wis, dan is in

---

7. Chr. Schotanus, *Tablinum Dat is: Brieven ende Documenten, dienende tot de Friesche Historie*, oanhingsel mei eigen foliearring fan idem, *De Geschiedenissen Kerckelyck ende Wereldtlyck van Friesland Oost ende West* (Franeker 1658), 73-74. Sipma syn útjefte is net alhiel sûnder wryt of slyt. Ien flater hat er sels ferbettere. Sjoch foar mear ferbetteringen: O. Vries, *Correcties op P. Sipma, Oudfriesche Oorkonden I-III, aangevuld met een overzicht van schrijvershanden* (Estrikken 64; Grins/Groningen 1984) 13. Dêr moatte noch twa korreksjes oan tafoege wurde: yn r. 7 *Alegonem* > *Asegonem* en yn r. 12 *inferendam* > *inserendam*.

Sjoch oer it Tablinum fan Schotanus: H. Nijdam, 'Een toevallige vondst en een onvoltooide speurtocht. Over middeleeuwse, Friese handschriftfragmenten', *Madoc, tijdschrift over de middeleeuwen* 28 (2014) 34-43, ald. 36-37.

8. Twa eksimplaren binne yn it besit fan de auteur fan dit artikel.

9. Miedema, 'Namen en latinisering', 83-85.

fraachteken set. Emendearre is ek it haadlettergebrûk yn de eigennammen. Ortografyske ferbetteringen ha ik net oanbrocht. Dat betsjut dat Miedema syn emendaasjes weilitten binne.

In wichtige, al by Sipma te finen ferbettering, is dy fan de datum. By de ôfdruk fan de tekst yn it Tablinum moat yn it jiertal by fersin in C tefolle ôfprinte wêze, dus M:CCCC.XXIX ynstee fan M:CCC.XXIX. Dat it net 1429, mar 1329 wêze moat, wurdt dúdlik út it boppeskript fan it stik yn it Tablinum: *Contract tusschen Heringa end Sewerda in 't jaer 1329*. It fersin kin boppedat bewiisd wurde troch it feit dat ien fan de sigelers fan it stik, Liodulphus, abt fan de abdij Blomkamp ûnder Hartwert, ek neamd wurdt yn in oarkonde út 1323.¹⁰ Yn 1429 wie in Dodo abt fan Blomkamp.¹¹

Emendearre tekst en oersetting¹²

Cum ob hominum labilem memoriam & caducam, quae nube oblivionis de facili obfuscatur, ac humanae conditionis inconstantiam, quam ab adolescentia ad dissentiendum, contradicendum, & ad malum constat esse pronam, nonnulli actus hominum legitimi in dissensionis & dissidentiae materiam & actiones deveniunt, & in antea verisimiliter valeant devenire: Ea propter nos Thitardus Presbyter in Mantinge; & Grato Sizinga in Wedum, & Maurus Muringa in Szyntinge, compositores & ordinatores esse inter Heringa viros, Hesselinum scilicet & Filium Fratris sui Asegonem & Sibodum, ex una **parte** [Schotanus: patte]; Et Sewerda viros, Decanum videlicet & Sifridum Mollama, una cum suis Fratribus Yssonem & Kamponem Filium suum dictos Kempinga, ex altera, compositionem

Mei't om it breklik en fergonklik ûnt-hâld fan de minsken, dat maklik troch in wolk fan ferjitten fertsjustere wurdt, en om de wiffens fan it minsklik aard, dêr't fan fêststiet dat dat fan de jongfeintejierren ôf oerhinget nei mieningsferskil, tsjinspraak en kwea, gâns rjochtmjittige hannelingen fan de minsken oanlieding wurde en ek yn 'e takomst wierskynlik wurde kinne ta striдераasje en ferdieldens en rjochtsaksjes, dêrom hawwe wy, Thitardus, preester yn Mantgum, en Grato Sizinga yn Weidum en Maurus Muringa yn Tsjeingtum, skiedslju en soenlju tusken de Heringamannen, te witten Hesselinus en Asego, de soan fan syn broer, en Sibodus, oan de iene kant, en de Sewerdamannen, te witten Decanus en Sifridus (te?) Mollama mei harren bruorren, (en) Ysso en Kampo, syn

10. G.F. baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg (ed.), *Groot Placaat en Charterboek van Vriesland*, dl. 1 (Leeuwarden 1768) 166.

11. H. Bruch, 'Abtenlijsten van Bloemkamp bij Bolsward', *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht* 71 (1952) 85-95, ald. 92.

12. De oersetting fan de Latynske parten is kursivearre. By it meitsjen fan de oersetting is fansels ek sjoen nei Oosterhout sines.

inter praefatas Personas in Materna lingua, causâ facilioris intellectus, & confusionis vitandae, ad perpetuam rei memoriam, in his scriptis duximus in-serendam.

This is that arste, thet Hetta *Dekene* [Schotanus: dekene] inhalade mith *fiowerandtwintiga* [Schotanus: fiowertwintiga] kermeghum thruch thine willa, thet *Hera* [Schotanus: hera] lettera fallid wart.

That lettere is, thet Dekin hine *sicrade* [Schotanus: sierade] mith fiowerandtwintiga keremegum fan Reynardis slacta, thet hi redis and witscipis *onschildich*¹³ [Schotanus: and scildich] were vppa tha tyd.

Ther efter barade wi tha dadan ti jeldane. Azega and Hera aiderna mith orum (*geldum*) ful guldin; Reynardus mith ene *gelde* [Schotanus: geldum] ful guldin,¹⁴ alle *seren under*¹⁵ [Schotanus: ser in nover] scelde.

Ther efter barade wi Yssa and Kempa therp Hetta tire hand; Yssa fore sinne del tha stadan um vrsida also grat, thet thet bern Azega achte; ther fore nimth Azega *werumbe*¹⁶ [Schotanus: wer under] *that*¹⁷ [Schotanus: tha] nia Stenhuyse bi Molla.

soan, neamd Kempinga, oan de oare kant, miend dat wy de skiedsrjochterlike útspraak tusken de hjirfoar neamde persoanen, ta in makliker begryp en om betizing te foarkommen, yn dizze oarkonde yn de memmetaal ynlaskje moasten.

Dit is it earste (punt), dat Hetta fan Deken boete foardere mei fjouwerentweintich útkeazen sibben omreden dat Hera letter deaslein waard.

It twadde (punt) is dat Deken him suvere mei fjouwerentweintich útkeazen sibben fan de deaslach fan Reynardus, (omreden) dat er gjin skuld hie troch it jaan fan ried of witsnis (fan de saak) op dat stuit.

Fierders beslisten wy dat de deaden kompensearre wurde moasten. Azega en Hera (sille) elk fan beiden mei dûbeld wearjild fol kompensearre (wêze), Reynardus (sil) mei ien wearjild fol kompensearre (wêze). Alle ferwûningen moatte de fetelieders kompensearre. Fierders wiisden wy it boulân fan Yssa en Kempa ta oan Hetta (en) oan de oare kant (wiisden wy) Yssa foar syn part de hússteden (ta) (en wol) sa grut as jonge Azega yn besit hie; dêrfoaroer ûntfangt Azega fan syn kant wer de nije stins by Molla(ma).

13. Ferl. *Middelnederlandsch Woordenboek* s.v. *ontsculdigh*, dus mei ynfoege dintaal. Oosterhout/Miedema ha hjirre: *and [dedis?] scildich (l. onscildich?)*.

14. Oosterhout/Miedema ha hjirre: *Azega and Hera aiderna mith orum ful guldin; Reynardus mith ene geldum (l. gelde) ful guldin*.

15. Oosterhout/Miedema ha hjirre gjin emendaasje. Sjoch ek noat 30.

16. Oosterhout/Miedema ha hjirre gjin emendaasje.

17. Oosterhout en Miedema ha hjirre gjin emendaasje. Sûnder emendaasje soe oerset wurde moatte: de nije stinzen (meartal). It inkeltal liket lykwols better yn de kontekst te passen.

Ther effther waster tuispreke umme ene pundismeta in Barawerdera lande, tha barade wi Hetta tire hand, and thet alder by, thet Hetta Azega and Sibad **Dekene** [Schotanus: dekene] scen bi tian leta, **with** [Schotanus: With] Sibade **a Winzim** [Schotanus: awinzim] in alle tha erue ther ti **sanne** [Schotanus: same] steth.

Ther efter barade wi Rawerdra fri buten sone, thet hiemmen nemma inda buren laia ne scel buta slaina dadim, ner nemma und halda, ner nemma inna lega, vndfan **mer**¹⁸ [Schotanus: ner] binna Mantinge inda burum **aiderna**¹⁹ [Schotanus: alder urne] fan Rawerdrum fri te wariane fan alla hemlika quada dedum, fan uppenbera thengen, jef Rawerdra inda Westerge komat ti **Mantinge** [Schotanus: Gadergum],²⁰ ieftha ti **Wedum** [Schotanus: Ledum]²¹ ief Rawerdra thanne emma on fiocht: ieftha hia emma on fiochtthat, thet tha thing buta thirre sone se.

Ther efter barade wi ief Mantingra a Rawerd, jef tha **ellis** [Schotanus: ellif] hwer sot were thi stride kome, and **auder** [Schotanus: ander] tha sinem hulpe, jef emma orum in dolginga, jeftha **els** [Schotanus: ais] bi tigade, thet tene thi gene ther thit up genge sicrade uppe tha bure ther usa Hera on were and al ther methe fri, jef hi thet **natne** [Schotanus: nanne] dede, thet hit tian-

Fierders wie der skeel om in pûnsmiet yn Berwerderlân. Dat wiisden wy Hetta ta en wol op betingst dat Hetta, Azega en Sibad Deken betsjen litte sille tsjin Sibad yn Winsum oanbelangjende al it grûnbesit dêr't strideraasje om is.

Fierders beslisten wy dat de Raerders boetefrij wêze sille, bûten de soen, sadat nimmen har daagje mei yn de buorren (fan Mantgum) – útsein as it om deaslach giet – en (dat) nimmen (har) fêstsette (mei) en (dat) nimmen (har) yn 'e leage lizze (mei), mar te Mantgum yn de buorren sil elk fan de Raerders frijwarre wêze fan alle heimlike kweade dieden (en) fan (alle) publyk bekende saken, as de Raerders yn Westergoa komme te Mantgum of te Weidum. As ien de Raerders dan oanfalt of hja falle ien oan, dat dy dingen dan bûten de soen wêze sille.

Fierders beslisten wy dat, as Mantgumers yn Raerd of op in oar plak, wêr't it ek mar wêze mei, ta striid komme soene en elk sinen te help komme soe of oaren beskuldigje soe fan it tabringen fan wûnen of wat oars, dan dejinge dy't it oangie, him suverje moast op it kastke dêr't ús Hear yn is, en dêrmei (sil er) boetefrij (wêze); as er dat net die, dat er dan in tsienfâldige boete

18. Oosterhout/Miedema ha hjirre: *ner nemma undfan?* De komma moat net foar, mar nei *lega* stean.

19. Oosterhout/Miedema ha hjirre: *aider orna?*

20. Oosterhout jout twa mooglike oersettingen fan *Gadergum*: vergadering of Mantgum. Miedema hat dat weilitten.

21. Oosterhout jout ek fan *Ledum* twa mooglike oersettingen: terechtzitting of Weidum. Lyksa troch Miedema weilitten.

bete of leyde, and al ther methe tha sone wether kapade.

Ther effter alle thet ther hir barad is and effter bi screven, that is bi mannekis thanke set *uppe* [Schotanus: uppet] fulle tian bete.

Ther effter habbet Herringaman Hetta and Sibad sworn mith thrin and twintiga keremegum Sewerdamannum Issa and Kempa fulne ferde *in* [Schotanus: en] fulne *trowa* [Schotanus: towa] inda litka, and inda grata *hemlika* [Schotanus: hemlilika], and *uppen* [Schotanus: upper] bere tha libbenda, and tha effter kumanda bitha tien beta: thi litka Azega thi scel thet selle duan, as hi ti jerum kumth. Sewerdamen Yssa and Kempa tha habbet wer an thenne orne wey al thit selle den.

Et nos Liodulphus, permissione Divina, Abbas Floridicampi; Iohannes: Sybodus: Bernardus Fulcufus. Tithardus. Elbodus. *in Ewerwert* [Schotanus: Inewerwert], Elawerth. Berse. Wedum. Mantinge. *Werum* [Schotanus: werum], Ecclesiarum Rectores. & Poppo dictus Kempinga in Bayum, Gretmannus districtus in Bawerth, una cum meis conjudicibus petiti & inducti à partibus ante dictis, ut praefata compositio & ordinatio inconcussa permaneret, praesentes litteras meorum²² appensione sigillorum duximus muniendam.

Acta sunt haec Anno Domini *M:CCC.XXIX*. [Schotanus: M:CCCC.XXIX] proxima Dominica post Petri & Pauli Apostolorum.

betelje moast om dêrmei de freonskip werom te keapjen.

Fierders, alles wat hjir beslist en dêrnei opskreaun is, dat is mei goedfinen fan elk steld op in folle tsienfâldige boete.

Fierders hawwe de Heringamannen Hetta en Sibad mei trijentweintich útkeazen sibben de Sewerdamannen Issa en Kempa folle frede yn folle trou sward, yn it lytse en yn it grutte, heimlik en iepenbier, de libjenden en de neikommelingen, by strafdriging fan in tsienfâldige boete. Jonge Azega sil itselde dwaan as er folwoeksen wurdt. De Sewerdamannen Yssa en Kempa fan harren kant hawwe wer itselde dien.

En wy, Liodulphus, troch Gods ferlof abt fan Blomkamp, Johannes, Sybodus, Bernardus, Fulcufus, Tithardus, Elbodus, pastoars yn Jorwert, Hilaard, Bears, Weidum, Mantgum (en) Easterwierrum, en Poppo, neamd Kempinga, yn Baaium, grytman yn Baarderadiel, mei myn meirjochters, (dêrta) fersocht en oproppen troch foarneamde partijen, hawwe miend, opdat foarneamde skiedsrjochterlike útspraak en regeling ûnoantaast bliuwt, de oarkonde dêr't it hjirre om giet, troch it oanhingjen fan myn [sic] sigels besterkje te moatten. Dit is bard yn it jier fan de Hear 1329, de earste sneins nei (de feestdei fan) Petrus en Paulus, apostels [2 july].

22. Mooglik moat *meorum* emendearre wurde ta *nostrorum*. It kin lykwols ek wêze dat abt Liodulphus, de earste sigeler, him hjirre fersind hat.

3. *Foarmaspekten fan de oarkonde*

Wy kinne fêststelle dat dizze oarkonde ferskate ôfwikingen fan it om 1300 hinne gongbere model sjen lit. Normaliter stiet de ta it ‘protokol’ hearrende *intitulatio*, dat is it neamen fan de namme(n) fan de útfurdiger(s), foarop. Dy wurdt gauris folge, benammen as it om wichtige stikken giet, troch in *arenga*, in algemiene motivearring foar it útfurdigjen fan de oarkonde, almeast steld yn blomrike taal.²³ Yn ôfwiking fan de regel mist yn dizze oarkonde lykwols de *intitulatio*. Dêrtroch stiet de *arenga* foarop. Dêryn wurde twa motiven neamd: de breklikens fan it minsklik ûnthâld en de soms ta stride-raasje liedende wiffens fan it minsklik aard. It giet dúdlik om byinoarswile ûnderdielen fan al langer sirkulearjende *arenga*’s, wat tsjûget fan de geleardens fan de opsteller.²⁴

Dan komt de twadde ôfwiking. Wat yn de *arenga* dan folget is namentlik net de konklúzje dy’t men ferwachtsje soe, te witten dat de útfurdigers fan de oarkonde fanwegen de beide neamde motiven har útspraak skriftlik fêstlein ha. Ynstee dêrfan wurdt meidiel dat se op grûn fan dy motiven har útspraak – ‘ta in makliker begryp en om betizing te foarkommen’ (*causâ facilioris intellectus, & confusionis vitandae*) – yn de memmetaal ‘ynlaske’ ha. Hjirre wurdt dus eksplisyt oanjûn dat in Latynsktalige fêstlizzing fan in útspraak lykas dizze earder ta misbegryp en betizing liede kinne soe as ien yn de folkstaal.

Op it brûken fan Latyn en folkstaal yn de oarkonden út hiel it Fryske gebiet fan Fly oant Wezer is djipper yngien troch Looper.²⁵ Dy komt dêrby ta de ferûnderstelling dat it brûken fan it Frysk foar it fêstlizzen fan de skiedsrjochterlike útspraak yn dizze oarkonde gearhinget mei it feit dat it giet om in konflikt tusken twa ‘partikuliere’ partijen, dy’t – oars as geastlike of ‘publike’ partijen (lânsgemeenten, stêden) – it Latyn net behearskje.

De tredde ôfwiking is dizze. Alhiel yn striid mei de regels binne de nammen fan de útfurdigers fan de oarkonde, yn dit gefal de skiedslju oan wa’t it besljochtsjen fan it skeel opdroegen wie, yn de tekst fan de *arenga* befrissele. Oars sein: de *intitulatio* is yn de *arenga* opnommen. Boppedat wurde yn de *arenga* ek al de nammen neamd fan de partijen tusken wa’t it te

---

23. It standertwurk oer *arenga*’s is: H. Fichtenau, *Arenga. Spätantike und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln* (Wien u. a. 1957). Sjoch ek: Bremmer, *Hir is eskriven*, 72-75; Bremmer, ‘Isolation or Network’.

24. Bremmer, ‘Isolation or Network’, 94.

25. Looper, ‘Ta in better begryp’.

besljochtsjen skeel bestie, wat ynformaasje is dy't yn de 'kontekst' thús-heart.

De *corroboratio* en it eschatokol, dat beheind bliuwt ta de datearring fan it stik, fertoane gjin eigenaardichheden.

It yn it Aldfrysk stelde middenstik, de 'kontekst' dus, bestiet út in opsomming fan de njoggen punten fan de útspraak. Wy meie oannimme dat ien fan de skiedslju dy sa opskreaun hat, yn it Aldfrysk dus. Dêrnei sil dy de tekst mei dy opsomming oan de earste sigeler, abt Liodulphus, oerjûn ha. Dy hat doe grif it ynljedende en ôfslutende part formulearre, yn it Latyn. De njoggen punten fan de útspraak hat er neat oan feroare. Hy hat se ek net oerset, mar se inkeld mar yn de oarkonde 'ynlaske', sa't yn de *arenga* eksplisyt sein wurdt. Om't de nammen fan de skiedslju en de partijen net yn de njoggen punten stienen, sil abt Liodulphus dy doe út need ek mar yn de *arenga* ferwurke ha.

4. De skiedslju, de partijen en it skeel

Der binne trije skiedslju. Beide partijen yn it skeel sille ien oanwiisd ha, dat dan moat ien fan har de oerste skiedsman (Aldfrysk *wra*) west ha. Dat is sûnder mis de earstneamde fan de trije, tagelyk de iennichste geastlike: Thitardus, preester yn Mantgum (*Mantinge*). Dy sil ek wol de persoan wêze dy't de njoggen punten opskreaun hat. De twa 'gewoane' skiedslju binne dan Grato Sizinga út Weidum en Maurus Mauraingum fan Tsjeintgum (*Szyn-tinge*), in buorskip ûnder Mantgum, beide fierders ûnbekend. Alle trije komme út Baarderadiel.

De earste fan de beide partijen dy't in skeel ha, wurdt yn it Latyn oantsjut as *Heringa viros* (akkusatyf meartal) en yn it Aldfrysk as *Herringaman*, de twadde as *Sewerda viros* (ek akkusatyf meartal) en yn it Aldfrysk as *Sewer-damannum* (datyf meartal) resp. *Sewerdamen*. De Heringamannen oftewol Heringa's binne fertsjintwurdige troch trije man: Hetta (yn it Latyn Hesselinus), Hetta syn broerssoan jonge Azega (Latyn: Asego) en Sibad (Latyn: Sibodus), grif ek in broer. Oan de foarnammen Hetta en Azega is te sjen dat wy te krijen ha mei de Heringa's fan Raerd, dy't wy ek kenne as bewenners fan de state te Hoxwier ûnder Mantgum (letter neame dy Mantgumer Heringa's har koartwei Hoxwier).²⁶

---

26. Oer de Hoxwiers: S. Wierstra, Genealogie van het adellijk geslacht van Hoxwier (<http://www.simonwierstra.nl/HOXWIER.htm>). De stamrige begjint pas yn 1436. De stamrige sa't Wierstra dy opjout, is net alhiel sûnder wryt of slyt (meidieling fan mr. Hein Walsweer).

De partij fan de Sewerda's, in fierders ûnbekende famylje, bestiet út twa komponinten. De earste wurdt foarme troch de bruorren Deken (Latyn: Decanus) en Sifridus Mollama en har net by namme neamde – grif minderjierrige – oare bruorren, de twadde troch heit en soan Yssa (Latyn: Ysso) en Kempa (Latyn: Kampo), dy't oantsjut wurde as de Kempinga's. Op 'e oantsjutting Mollama wurdt fierderop yngien. De namme Kempinga tsjut derop dat Yssa syn heit in Kempa wie. Mar wêr slacht dan de namme Sewerda op? Sifridus is in gongbere latinisearing fan Sywert oftewol Sewert.²⁷ Dan sil Sifridus, de broer fan Deken, wol nei in pake Sewert ferneamd wêze en dat soe dan ek wol ris Yssa syn pake west ha kinne.

Yn de njoggen punten wurdt gjin omskriuwing jûn fan it skeel. Dochs wurdt dêr wol it ien en it oar oer dúdlik. It giet om mear as ien saak. It slimst is de deaslach fan trije persoanen, Hera, âlde Azega en Reynardus. Fierders is der skeel oer ûnreplik goed. De trije deasleinen hearre allegearre ta ien en deselde partij: dy fan de Heringa's. Hera sil de heit wêze fan Hetta, âlde Azega en Sibad, dy't dêrom de Heringamannen neamd wurde (op Reynardus wurdt fierderop yngien). It komt der dus op del dat Hera en twa fan syn soannen deaslein binne. Jonge Azega is grif de soan fan âlde Azega.

Hera en syn twa soannen binne sa't it liket net tagelyk ombrocht. Neffens it earste punt is Hera 'letter' deaslein, wat wol betsjutte sil: letter as syn beide soannen. Dat wiist op in oer langere tiid rinnende fete. Hetta sil de fetelieder fan de Heringa's west ha, teminsten nei Hera syn dea, en Deken fan de Sewerda's.

De earste beide punten jouwe noch wat mear ynformaasje oer de fete dy't der west hat. It earste hâldt yn dat Hetta fan Deken boete foarderet foar de deaslach fan Hera, syn heit dus. Hy sil dat dien ha ûnder it swarren fan in eed op 'e relikwyen (*witheth*).²⁸ Dat is in bekrêftigingseed, dy't stipe wurde moat troch eedhelpers. Dy eedswarring wurdt hjirre net eksplisyt neamd, mar wól it tal eedhelpers: fjouwerentweintich (ornaris binne dat op syn heechst tolve).²⁹ Dy wurde hjirre omskreaun as dêrta útkeazen leden fan de sibbe (*kermeghum*, dat. pl.), te witten dy fan de eedswarder. It hege tal fan twa kear tolve lit sjen dat it om in bysûnder swiere saak giet. De boete-

---

27. Sjoch O I 115, dêr't de foarmen Sywert en Sewert njonken inoar yn foarkomme as namme fan ien en deselde persoan.

28. Sjoch A.T. Popkema, 'Die altfriesischen Eidesbezeichnungen', yn: R.H. Bremmer Jr., S. Laker & O. Vries (red.), *Advances in Old Frisian Philology*. Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 64 (Amsterdam – New York 2007) 325-355, ald. 344.

29. Sjoch foar foarbylden: W.J. Buma, *Vollständiges Wörterbuch zum westerlauwersschen Jus Municipale Frisonum* (Leeuwarden 1996) 483-484 (s.v. *wîthêth*).

foarderingen foar de oare beide deaslaggen, dus dy fan âlde Azega en Reynardus, wurde hjirre net neamd, dat wy sille der fan útgean meie dat dy al earder, wol mei wissichheid by de opdracht fan it skeel oan de skiedslju, nei foaren brocht binne.

Neffens it twadde punt hat Deken him, lyksa mei fjouwerentweintich eedhelfers út syn sibbe, suvere fan de deaslach fan Reynardus. Dat betsjut dat er him, ek wer troch it ôflizzen fan in eed op ‘e relikwyen, frijsward hat. Hy ûntkent dus dat er der by wie doe’t Reynardus deaslein waard. Neffens syn ferklearring hie er op gjin inkelde wize skuld oan dy syn dea, ek net troch it jaan fan rie of trochdat er op it stuit fan de deaslach dêr fan ôfwist. It rjocht om jin frij te swarren fan de oanklacht der by west te hawwen doe’t in man deaslein waard by in fetetocht, is al te finen yn in artikel fan it Jongere Skeltarjocht.³⁰

5. De beslissing fan de skiedslju

Yn de folgjende fiif punten wurdt de beslissing fan de skiedslju bekendmakke. It tredde hâldt yn dat de deaden op ‘e folgjende wize kompensearre wurde moatte: foar Hera en âlde Azega moat it dûbelde wearjild betelle wurde, foar Reynardus it inkelde. Fierders moatte alle ferwûningen dy’t yn it ramt fan de fete tabrocht binne, fergoede wurde troch de fetelieders.³¹ Dat foar Reynardus net in dûbeld, mar in inkeld wearjild opbrocht wurde moat, tsjut derop dat er in kriichsfeint wie.³²

Yn de punten fjouwer en fiif giet it om it ûnreplike goed dêr’t skeel oer wie. De krekte details ûntgeane ús, want wy komme inkeld de beslissing fan de skiedslju te witten. Dy dogge de folgjende útspraak. It boulân fan Yssa en Kempa, de Kempinga’s dus, wurdt tawiisd oan Hetta. Dêrfoaroer kriget Yssa de hússteden fan jonge Azega. Dy kriget dêr wol wat foar werom en net it minste, nammentlik de nije stins *bi Molla*. Mei Molla moat hjirre in toponym bedoeld wêze en dan soe dat wol ris it tsjintwurdige Mollum (earder Molluma/Mollama) ûnder Lytsewierrum (Hinnaarderadiel) wêze

---

30. Sjoch O. Vries, *Asega, is het dingtijd? De hoogtepunten van de Oudfriese tekst-overlevering* (Leeuwarden – Utrecht 2007) 401 (art. 34b).

31. Sjoch foar de útdrukking *under scelde* (yn ‘e regel *binna scelde*): O. Vries, ‘*Binna skelde*: zur Deutung eines Ausdrucks des friesischen Fehdewesens’, yn: S. Laker en M. de Vaan (red.), *Frisian through the Ages. Festschrift for Rolf H. Bremmer Jr.* (Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 77 (Leiden – Boston 2017) 457-475 (sjoch foar de foarm *onder scilde*: ald. 462; fynplak fan bûten Fryslân út 1310).

32. Ferl. A.T. Popkema (besoarger), *Fon jelde. Opstellen van D.J. Henstra over middel-eeuws Frisia* (Groningen 2010) 83.

kinne.³³ Dan is it oannimlik dat mei *Molla* yn de oantsjutting *bi Molla* eins Mollama bedoeld is. Dat is paleografysk hiel goed mooglik, want dan hat de ôfskriuwer fan de tekst simpelwei it abbreviatuerteken foar *ma* oer de kop sjoen. Mooglik gie it by de nije stins om dy fan Deken of Sifridus. It foargeande makket it minder wierskynlik dat dêr de state Hoxwier ûnder Mantgum mei bedoeld wêze kinne soe,³⁴ ek al soe dêr yn letter tiid de iene Azega (of Aesgo) nei de oare op wenje. Wat dan noch ferklearre wurde moat is wêrom't sein wurdt dat jonge Azega dy nije stins *weromkriget*. Dat soe lykwols sa útlein wurde kinne: âlde Azega hat by in fetetocht dy stins ynnommen, mar is him ek wer kwytrekke (faaks hat er dêrby wol de dea fûn). Dan soe men yndied sizze kinne dat jonge Azega de stins *weromkriget*.

Der wie ek noch in skeel, sa't it liket tusken Hetta en Deken, oer in pûnsmiet lân yn Berwerderlân, dat westlik fan Raerd socht wurde moatte sil.³⁵ Dat pûnsmiet wurdt ek oan Hetta tawiisd, mar wol op ien betingst: hysels, jonge Azega en Sibad moatte dan Deken net dwerssitte yn Winsum, dêr't Deken skeel hat mei Sibad oer lân.

Dêrnei komme twa punten dy't geane oer de Raerders en de Mantgumers. Dêrmei binne wy werom by de fete. It wurdt net sein, mar wy kinne wol neigean dat de Raerders en Mantgumers yn de striid behelle west ha trochdat de Heringa's respektyflik de Sewerda's har mobilisearre ha foar har fetetochten. Yn it sechsde punt giet it oer de Raerders. De skiedslju ferklearje har boetefrij. Wat se op 'e fetetochten oanrjochte ha, hoege se dus net te fergoedzjen. De skiedslju bepale eksplisyt dat de Mantgumers de Raerders, as dy har tenei wer yn de buorren fan Mantgum fertoane soene, neat oandwaan meie. In útsûndering wurdt allinnich makke foar it gefal fan deaslach, want as in Raerder him dêr skuldich oan makke hat, dan mei er yn Mantgum dage wurde. Komt it dochs ta fjochterij mei Raerders yn Westergoa te Mantgum of te Weidum, dan falt dat bûten de soen. Mei oare wurden: dan is elk sels ferantwurdlik foar de te beteljen skeafergoedingen. Opfallend is dat der by sein wurdt 'yn Westergoa', wat oerstallige ynformaasje liket. Algra hat him troch it neamd wurden fan Westergoa en boppedat troch de korrupte tekst ferliede litten ta in folslein ferkearde ynterpretaasje fan it hjir besprutsen punt.³⁶ Neffens him soe it dêr ûnder mear yn gean om de kom-

---

33. K.F. Gildemacher, *Terpen en terpnamen. Een naamkundig en historisch-geografisch onderzoek naar vijf naamtypen in Fryslân* (Leeuwarden 2008) 93.

34. Breuker, *De Greidhoeke*, 251-252.

35. Gildemacher, *Terpen en terpnamen*, 161.

36. Algra, 'Het register 'Oistvrieslant'', 29.

petinsje fan it gerjocht fan Raerd, wat ien fan de belangrykste twistpunten yn it skeel tusken de Heringa's en de Sewerda's west ha soe. Dat is der wol hiel fier by troch.

It sande punt giet oer de Mantgumers. Dy ha sa't it liket gjin skea oanrjochte yn Raerd, want dêr wurdt neat fan sein. Wol wurdt der rekken mei holden dat de Mantgumers yn Raerd of op in oar plak (yn Raerderhim, meie wy oannimme) striid krije kinne soene mei de lju dêr. Mocht it dan ta in beskuldiging fan it tabringen fan wûnen komme, dan mei de beskuldige him frijswarre. Slagget dat, dan is er boetefrij. Sa net, dan ferfalt er yn in tsienfâldige boete. Oer it tal fan de by dat frijswarren nedige eedhelpers wurdt net rept. Nijsgjirrich is dat hjirre hiel krekt beskreaun wurdt hoe't it by it swarren fan de *witheth* om en ta gie, nammentlik dat de persoan dy't swarde, dat dwaan moast 'op it kastke (*tha bure*) dêr't ús Hear yn is', dat wol sizze it kastke op it alter dêr't de hosty yn bewarre wurdt ('tabernakel').

6. De ôfsluting fan de soenproseduere

Yn it op ien nei lêste punt is fêstlein dat, nei't de útspraak fan de skiedslju opskreaun is, op it meitsjen fan ynbrek dêrop in tsienfâldige boete steld is en dat de beide partijen dêr mei ynstimd ha. Dy tsienfâldige strafdriging fine wy ek werom yn it lêste punt. Dat hâldt de meidieling yn dat Hetta en Sibad fan de kant fan de Heringa's 'folle frede yn folle trou' sward ha oan de Sewerdamannen Yssa en Kempa en wol mei trijentweintich eedhelpers (bedoeld sil wêze: elk mei trijentweintich eedhelpers). Jonge Azega sil letter swarre, as er folwoeksen is. Yssa en Kempa ha lyksa de eed ôflein. Deken en Sibad wurde net neamd, mar it soe wol ris wêze kinne dat Yssa en Kempa ek foar har de eed sward ha. Dêr komt blykber de folgjende formulearring yn foar: 'yn it lytse en yn it grutte, heimlik en iepenbier, de libjenden en de neikomlingen'. Dy wykt ôf fan de formulearring fan de 'klassike' fredeseed, sa't wy dy kenne, dêr't ynstee fan dy wurden de saneamde ivichheidsformule brûkt wurdt.³⁷ Wol is ek dêr sprake fan 'in folle en fêste frede' en fan 'folslein trou'. De pearformule *hemelick ende epenbeer* komt noch foar yn in yn 1488 ôfleine eed.³⁸

It slútstik fan de oarkonde foarmje, lykas sein, de *corroboratio* en it 'eschatokol'. Yn de *corroboratio* diele acht persoanen mei dat se de oarkonde besigele ha. Bysûnder is dat se har reewilligens dêrta motivearje en wol mei de winsk 'dat foarneamde skiedsrjochterlike útspraak en regeling

---

37. Vries, *Asega, is het dingtijd?*, 464-465.

38. O II 163.

ûnoantaast bliuwt'. De earste sigeler is al neamd: abt Liodulphus fan Blomkamp. De folgjende seis binne pastoars (dêrûnder is ek ien fan de skiedslju). Dy komme opfallenderwiis allegearre, lykas ek de trije skiedslju, út Baarderadiel. Dêr wurdt noch ris mei beklamme dat de Sewerda's as de partij dy't har, oars as de Heringa's, skuldich makke hat oan deaslaggen, de útspraak fan de skiedslju akseptearje. As lêste wurdt neamd: de grytman fan Baarderadiel, mei namme Poppo neamd Kempinga yn Baaium. It leit yn 'e reden dat dy in famyljerelaasje mei de Kempinga's hie, ek al witte wy net krekt hoe. Poppo moat op ien fan de Baaiumer pleatsen ûnder Winsum wenne ha.³⁹

7. Konklúzje

Dat de oarkonde fan 1329 taalkundich hybride is, sil sá ferklearre wurde kinne. Ien fan de skiedslju hat de útspraak oer in op in fete útrûn tal skelen tusken twa machtige famyljes, ien út Baarderadiel (Westergoa) en ien út Raerderhim (Eastergoa), puntsgewiis opskreaun en wol yn it Aldfrysk. Dy njoggen punten binne net yn de foarm fan in oarkonde getten. Nei alle gedachten hat de earste sigeler, de abt fan Blomkamp, der foar soarge dat it stik dochs de foarm fan in oarkonde krige hat. Dat hat er dien troch oan de Aldfryske tekst in *arenga*, *corroboratio* en 'eschatokol' ta te heakjen yn de doedestiids noch algemien gongbere oarkondetaal, it Latyn. De abt hat de Aldfryske tekst dus net latinisearre en ek net kwa foarm oanpast. Dêrtroch wie er twongen om yn de *arenga* ynformaasje op te nimmen dy't dêr eins net yn thúsheart. Boppedat hat er de *arenga* sá formulearre dat dy net útrûn op it motivearjen fan it belang fan it skriftlik fêstlizzen fan de útspraak, mar fan de taalwiksel yn de dêroer opstelde oarkonde.

De wearde fan de oarkonde sit net inkeld yn de taalwiksel en de wol hiel bysûndere *arenga*, mar ek yn it feit dat wy út dit stik ynformaasje helje kinne oer in fete yn de iere fjirtjinde iuw, in foar Westerlauwersk Fryslân boarne-earme tiid. Boppedat smyt dizze tekst ljocht op 'e iere skiednis fan de Heringa's fan Raerd en Mantgum.

Fryske Akademy
Ljouwert

---

39. Noomen, *De stinzen*, 379 (appendix); ferl. Spahr van der Hoek, 'Rjochtskiednis', 156.